

DISTRICTELE MEDIEVALE DIN BANAT ÎN VIZIUNEA LUI VICENȚIU GROZESCU

Radu Ardelean*

Cuvinte cheie: *districte autonome, Banat, Evul Mediu.*

Mots clef: *contrées roumaines, Banat, Moyen Age.*

The Romanian Medieval Districts in Banat in the View of Vicențiu Grozăvescu

(Abstract)

Vicențiu Grozescu was born at Comloșu Mare (Banat) and was a priest for 34 years, first at Sânnicolau Mare, and then at Lugoj, where he was Greek-Catholic arch-priest. He was one of the founders of the Romanian National Party and a prominent member of ASTRA. He published numerous studies in history in which he dealt with issues of medieval history, most prominently the problem of medieval districts. In his discussion of medieval districts, Grozescu brings arguments as to the early presence of the Romanian population on the territory of Banat. Despite errors in information and certain forced interpretations of historical facts, Vicențiu Grozescu remains a romantic historian contaminated by positivistic influences, being one of the precursors of modern Romanian historiography in Banat.

Lipsa unor cadre special calificate între Lromânii din Banat a făcut ca, vreme de circa un secol, juriști, clerici și profesori de umani-oare, mai ales filosofi și pedagogi, să se improvizeze în istorici¹, constrânși de „comanda socială” oare cum, scriitura unora fiind absolut remarcabilă, căci veneau cu un respectabil bagaj de cunoștințe și dorința de a presta măcar onorabil și a sluji nația nedepărtându-se de adevăr, ci chiar restabilindu-l.

Dintre juriști, primele nume care se impun sunt cele ale lui Eftimie Murgu, Damaschin Bojâncă și Vasile Maniu, cel mai productiv acesta din urmă și chiar membru al Academiei Române la Secțiunea istorică. Între clerici întâi s-a numărat chiar deschizătorul de drum, cronicarul și istoricul Nicolae Stoica de Hațeg, iar mai în urmă laureatul Ion Sârbu, între ei figură onorabilă făcând Nicolae Tincu Velea, Andrei Ghidiu și, din „strana” greco-catolică, Ioan Boroș, ori cel la care mă voi opri mai pe îndelete, Vicențiu Grozescu.

Dacă scrierile lui Sârbu, Ghidiu, Boroș rămân în bună parte actuale prin informația adusă și parțial prin interpretare, publicațiile celorlalți numiți mai sus sunt mai degrabă martore, eșantioane ale unei

stări de spirit, concepții, ale unui mod de abordare a istoriei patronat de comandamente naționale, servit, firește, de un bagaj de cunoștințe și metode apte de o tratare cel puțin decentă a temelor vizate.

Datele despre Vicențiu (Vichentie) Grozescu nu abundă. Era originar din Comloșul Mare (sau Comloșul Bănățean/Banat-Comloș), pare-mi-se fiu al preotului Petru Grozescu (1808–1872), inițial ortodox, trecut la Biserica greco-catolică în 1856, ca și alți câțiva membri ai familiei, care dăduse comunei mai mulți preoți ortodocși (posibil descendenții lui Oprea Grozescu din Livezeni, așezat acolo în sec. XVIII). A trăit 59 de ani, născut în 1838 și trecut la cele veșnice în 12 martie 1897, după ce preoțise 34 de ani², n-am putut afla însă unde a studiat. A fost hirotonit în 1863 pentru parohia Sânnicolaul Mare, devenind apoi vice-protopop și titular al acestei demnități

² Vezi Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Banatului*, cartea III, *Comunele și bisericile Comloșu Mare și Lunca*, Timișoara, (1934), 355–356; pentru Oprea Grozescu câteva date (sumare, din tradiție) la Ludovic Ciobanu, *Iuliu Vuia*, Timișoara 1934 (citându-l pe monografiat, la 13; Necrolog, în *Dreptatea* (Timișoara), IV, nr. 49 din 3/15 martie 1897, 3; Cas de moarte, în *Unirea* (Blaj), nr. 12 din 20 martie 1897, 93 (ultima știre de la Noutăți pentru un protopop...); Consemnarea membrilor «Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român» cari au răposat dela adunarea generală din [27–28 august] 1897 [de la Mediaș] până la adunarea generală din [27–28 august] 1898 [de la Beiuș], în *Transilvania*, XXIX, 1898, partea oficială, 94 (ultima poziție, fusese însă omis în lista respectivă din 1897, unde i-ar fi fost locul).

* Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Timișoara, Bdul Mihai Viteazul nr. 24, 300223, icsutm@acad-tim.tmedu.ro. Lucrare întocmită temei nr. 2, *Istoria Banatului* din planul Academiei.

¹ Nicolae Bocșan, Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională, *Banatica*, XIV, (1996), 266, 268–270.

pentru districtul Torontal între 1869–1889, fiind și inspectorul școlilor confesionale greco-catolice de acolo și reprezentantul Bisericii sale în „Consiliul scolastic” al comitatului; din 1889 până în 1897, când s-a stins, a fost paroh și protopop greco-catolic de Logoj și asesor în scaunul consistorial³. La 1869 a participat activ, ca aderent al lui Alexandru de Mocsonyi, la Conferința de la Timișoara din 1869, aceea de întemeiere a Partidului Național Român din părțile banatice și „ungurene”, fiind și ales în comitetul central⁴. Ca membru al „Astrei” s-a înscris doar în 27 august 1896, la Adunarea generală de la Logoj, când a și fost delegat să cetească „prima disertațiune”, anume „Momente istorice despre continuitatea Românilor în Banatul Temeșan”, care a fost „ascultată cu viuă plăcere”⁵.

Ioan D. Suci, emeritul istoric al Banatului, îl menționează alături de Emilian Micu și Ioan Damșa (preoți ambii, cel din urmă trecut la ortodoxie de la greco-catolicism) printre autorii „numeroaselor studii privitoare la trecut” găzduite de Valeriu Branisce în *Dreptatea* de la Timișoara⁶, altă lucrare (în colaborare) citând studiul din nr. 245/1894 al aceluși ziar, „O istorie de suferințele bănățenilor”, cu referire la răscoala antihabsburgică din 1738–97.

În urmarea publicisticii sale pe teme de istorie bănățeană i-a fost recunoscută competența în materie și drept urmare a fost inclus între „Autorii «Enciclopediei Române»” enumerați în volumul I: „† Grozescu, Vicențiu, protopop, Lugoș (Ist. Banatului)”, cu articolele „**Almaș**, *Cneziatul*”; „**Bârsava** (1. râu, 2. comună în comitatul Arad și 3. *B., chinezat român*”; „**Caransebeș**, *district român*”; „**Comiat** (Komyath), district valahic în Banat”⁸.

³ Vezi *Siematismul veneratului cler alu Diecesei romanesci Greco-catolice a Lugoșului pre anulu Domnului 1877*, Logoj, f. a., 12, 18; *ibidem* pe 1891, Logoj f. a., 11, 119 (Indice); *ibidem* pe 1903 (cu titlul *Diecesa Lugoșului. Șematism istoric*, coord. Demetriu Radu, Logoj 1903), 216 (unde apare greșit ca protopop de Logoj între 1890–1898, în anul din urmă împlinindu-se oficiul vacant prin George Popovici, de fapt), 219 (cu anii corecți de funcționare la Logoj), 290, 298, 583.

⁴ Valeriu Branisce, *Alexandru de Mocsonyi*, la idem, *Pașini reslețe*, Logoj 1910, 205 (retipărite din *Drapelul IX*, 1909). Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocsonyi*, București 1939, 153–155.

⁵ Proces verbal al ședinței I a adunării generale a Astrei de la Lugoș din 27 august 1896, în *Transilvania*, XXVII, 1896, Partea oficială, CI și CVI.

⁶ Ioan D. Suci, Valeriu Branisce [sic] și Banatul, în *Omagiu lui Valeriu Branisce* [sic], coord. Valeria Căliman și Mircea Băltescu, Brașov 1968, 29.

⁷ Ioan D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara 1980, 16.

⁸ *Enciclopedia Română*, red. Corneliu Diaconovich, vol. I, Sibiu 1898, [XI] și articolele postume ale lui Vicențiu Grozescu la 120 (Almaș/Almăj), 466 (Bârsava/Obârșia

În finalul acestei sumare prezentări aș mai puncta că lucrările lui Vicențiu Grozescu, atâtea câte mi-au fost accesibile, sunt practic necontaminate de microbul confesional, care a făcut să scadă valoarea multor altor scrieri; poate și pentru aceea că a fost „tentat adeseori să revină la ortodoxie”, cum ne spune o foarte avizată cercetătoare a Diecezei Logoșului⁹.

Și-a încercat până întâi cu o broșură monografică (micro)zonală, centrată pe locul nașterii, Comloșul Mare, cel unde a păstorit, Sănnicolaul Mare și Cenadul în care vedea strălucita capitală a Principilor români, Glad/Claudiu, crezut coborât din împăratul roman omonim¹⁰ și Ahtum. Scrie, pe baza observațiilor personale asupra „huncilor” rămase de la huni, cum afirma¹¹ (și alții după el¹²), a ruinelor vizibile, atribuite unor biserici și mănăstiri românești din epoca „principilor” mai ales¹³, a vestigiilor atribuite romanilor de la Cenad/Morisena, care fusese Ziridava¹⁴, a artefactelor tot „romane” scoase la iveală de săpăturile pentru canale¹⁵, valorificând și tradițiile – unele fanteziste – culese de la bătrânii locului¹⁶. Presupunea că Sănnicolaul Mare – oraș și cetate! – s-a ridicat după devastarea Cenadului de tătari la 1241¹⁷. În Comloș, după ocupația turcească ar fi venit sârbi din răsărit, iar în 1784 români de la Criș, dar totodată și panduri ai lui Tudor Vladimirescu, care îi terorizează pe sârbi, silindu-i a părăsi satul¹⁸; sub familia Naco traiul pe domeniu s-ar fi îmbunătățit¹⁹.

Dacă după aproape jumătate de veac Gheorghe Cotoșman îl cita ca pe o autoritate în materie²⁰,

Bârzavei), 716 (Caransebeș), 891 (Comiat). În volumele II (1900) și III (1904) nu mai apare, întru cât nu furnizase articole dinainte, fiind suplinat de Elie Trăilă. George Popovici l-a inclus între câteva zeci de „scriitori originari din Banat” în *Istoria Românilor Bănățeni*, Logoj 1904, 384.

⁹ Luminița Wallner-Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia Greco-catolică de Lugoș în perioada ierarhului Victor Mihály de Apșa*, Cluj 2007, 196.

¹⁰ Vicențiu Grozescu, *Istoria Românilor de la Mureșul de jos*, Oradea 1887, 14.

¹¹ *Ibidem*, 26.

¹² E. g. Al. Moisi, Mormântul lui Attila, în *Dacia* (Timișoara), V, nr. 150 din 9 iulie 1943, 2.

¹³ Vicențiu Grozescu, *op. cit.*, 17, 21, 30.

¹⁴ *Ibidem*, 6–7.

¹⁵ *Ibidem*, 25–26.

¹⁶ *Ibidem*, 29 (o cruce din tezaurul de la Sănnicolaul Mare ar fi fost dăruită de un conte Naco mănăstirii din Bezdin).

¹⁷ *Ibidem*, 24.

¹⁸ *Ibidem*, 31–36.

¹⁹ *Ibidem*, 25.

²⁰ Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Banatului*, cartea II, *Comuna și bisericile din Sănnicolaul Mare*, Timișoara 1934, 141, 143–146, 179; cartea III, *Comuna și bisericile din Comloșu Mare și Lunca*, Timișoara 1934, 259–261; cartea IV, *Comuna și bisericile din Ziridava-Morisena și Cenad*, Timișoara 1935, 401.

era amendat de un anonim prețuit de redacția *Luminatoriului*, adică de Pavel Rotariu (posibil Iuliu Vuia, căci pretindea a fi văzut arhiva Naco, iar el era un protejat al familiei). Acela făcea „unele reflexiuni prețioase”, respectiv aserțiuni despre agricultura de la Comloș ante 1552, afirma că sârbii locuiseră acolo între acea dată și 1739 când ar fi venit români ardeleni din Rășinari și Bucium pentru a scăpa de uniație și tot atunci munteni (olteni), firește nu panduri de-ai lui Tudor, care s-au încăierat cu sârbii în 1741 și i-au alungat; mai afirma că tezaurul de la Sânnicolaul Mare nu putea aparține lui Attila, care n-a stăpânit în zonă; redacția socotea monedă forte materialul, apreciind că-i va folosi lui Grozescu întru ascuțirea spiritului critic²¹.

Cel vizat uza de un fel de drept la replică, în termeni moderați, indigând dificultățile de informare de care se lovide și punctând, cu un pic de ironie, orizontul ridicat de așteptare al publicului, cum și aceea că lăsase și altora o pâine de mâncat în domeniu: „Eu nu am esauriat pe deplin toate fazele și întâmplările acțiunilor noastre, ca să mai rămână și altora țărăm de zis; pentru că mărturisesc că este greu și imposibil din auz și împrejurări, din autori străini, dușmani neîmpăcați ai neamului românesc și din povestirile betranilor a face un complex de istorioară: ca să mulțumească pe deplin gustul și ambițiunea de nascere patriciană a fiescicăreia viață românească²²; reținem utilizarea tradițiilor din bătrâni și simțul critic necesar preluării datelor de la istoricii străini ostili românilor.

În trecut discuta și obiecțiile ce i se contrapuseseră în legătură cu interpretarea tezaurului de la Sânnicolaul Mare în cheia susținerii continuității românești: „Părerea mea este că Bonela și Butavul, principii de la Tisa și Etbe nu fuseseră capii domnitori ai avarilor, ci ai românilor din Banatul Temeșan cu numele: Bonila și Vetavul, cari ca să molcomească jafurile poporului scitic au dăruit seau lui Attila seau altui corifeu hunic aceste scule”. Teza românească a fost reluată periodic în istoriografie.

Se preta și la un exercițiu etimologic cu reverberație istorică: „Cuvântul «Hunca» dat movilei, cu deosebire aici în părțile Mureșului, dovedesc încă, că poporul român era la vetrele sale când hunii traversau în sus și curmeziș Europa pela anul 449.”²³ Mult mai târziu Al. Moisi pornea tot de la o „huncă” din ostrovul Dunării de la Moldova Veche în tentativa de a localiza mormântul lui Attila²⁴.

²¹ *Luminatoriul* (Timișoara), IX, nr. 5 din 20 ianuarie/1 februarie 1888, 2 (articol fără titlu și nesemnăt).

²² Vicențiu Grozescu, Lămuriri istorice, *ibidem*, nr. 10 din 6/18 februarie, 3.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Al. Moisi, *loc. cit.*

Se ocupase în treacăt de epoca „hunică”, vine însă a preciza subliniat: „Dar nu constatarea peregrină și nomadă [sic] este scopul scrierilor mele, ci dorința de a putea documenta neîntrerupta locuință a poporului român aci în Banatul temeșan, combătută și pusă la îndoială de unii scrietori con-temporani cari ne neagă dreptul și istoria, – de și înspre toate veacurile aflăm, de nu alta, o umbră tristă de amintire, cari ni lasă un refren pururea dureros, față de acțiunile patriotice ale poporului român. Cine cunoaște mai clar, mai pozitive acest trecut, e daună nereparabilă, face un pecat, că nu ni dă izvoarele și datile sale ca să desmințim prin ele atâta dureroasă dușmănie, – și atâta drag de obscuritate din istoria poporului bănățan să dispară!”²⁵ Scria deci din datoria națională, pentru fragmentul bănățan al poporului, pretinzându-le și altora aceeași dăruire.

Redacția gazetei – respectiv Pavel Rotariu! – recepționa pozitiv mesajul, când îi confirma primirea materialului: „Am primit, se va publica acestea ca și alte asemenea scrutări temeinice și și conștiințioase din trecutul neamului românesc.”²⁶ Ziarul n-a mai apărut multă vreme și, după știința mea, Vicențiu Grozescu n-a mai colaborat acolo, dar despre „poporul bănățan” a mai scris.

Urmărea istoriografia străină despre români, cum se vede și din trimiterile textelor sale, unele polemice, și poate că scrierea lui Frigyes Pesty despre Districtele bănățane²⁷ i-a indus ideea de a trata acele organizații din punct de vedere românesc, încadrându-le istoriei naționale generale și mai ales celei provinciale, încă din antichitate, purcezând ăst fel a scrie „Istoria districtelor românesci în Banatul timișan”, pe care a publicat-o serial în *Familia* din 1890, prefațând-o emfatic cu o pagină (zi: una pagină!) intitulată însă foarte pretențios, aș zice chiar pompos: „Istoria Banatului timișan”²⁸.

²⁵ Vicențiu Grozescu, *loc. cit.*

²⁶ La Poșta Redacțiunii, *ibidem*, nr. 7 din 27 ianuarie/8 februarie, 3.

²⁷ Frigyes Pesty, *A Szörényi vármegyé hajdani kerületek*, Budapesta 1876.

²⁸ Vicențiu Grozescu, Istoria Banatului timișan, în *Familia* (Oradea), XXVI, nr. 14 din 8/20 aprilie 1890, 164; idem, Istoria districtelor românești în Banatul timișan, *ibidem*, nr. 16 din 22 aprilie/14 mai, 183–186 (la 185 e o ilustrație fără legătură cu acest text, ca și în alte numere); nr. 17 din 29 aprilie/11 mai, 197–198; nr. 18 din 6/18 mai, 210–211; nr. 19 din 13/25 mai, 221–222; nr. 20 din 20 mai/1 iunie, 235; nr. 21 din 27 mai/8 iunie, 246–247; nr. 22 din 3/15 iunie, 256–258; nr. 24 din 17/29 iunie, 286; nr. 25 din 24 iunie/6 iulie, 299; nr. 26 din 1/13 iulie, 311; nr. 27 din 8/20 iulie, 320–323 (la 321 o ilustrație); nr. 28 din 15/27 iulie, 332–334 (la 333 o ilustrație); nr. 29 din 22 iulie/3 august, 344–346 (la 345 o ilustrație); nr. 30 din 29 iulie/10 august,

Se pare că și-a cerut mutarea la Logoj chiar în speranța identificării unor date istorice (de vreme ce pe acelea de la Mureșul inferior la elucidase!): „Dorisem a me permuta in giurul unui complex de români de obârșie veche, cu un trecut istoric, pentru a completa niște întâmplări istorice, cu cari să vădesc că noi bănățenii ca români, posedem o istorie susținută cu multă râvnă aci la vadul [Dunării] in apropierea nemijlocită a descălecării poporului italic.” Șansa a fost de partea lui, așa că se afla (din 1889, textul fiind de la 1890) „in giurul crainicilor, acelor descendenți, cari între atâtea lupte dădură ființa celor opt districte române în Bănatul timișan.”²⁹ Își proiectase chiar o „inmaginare, că aci tot moșneagul îmi va pune la dispoziție o povestire, vre-o întâmplare nostimă în felul său, un document, că frățuțul a păstrat aci la codru cu multă scumpătate obârșia neamului său. Povestiri din adânci vechimi, cari vor desmiți cu certitudine pe acei savanți șovinistici cari se văd a inriuri asupra trecutului nostru o umbră dușmănoasă.”³⁰ Dar romanticul a trebuit să constate „că aci, ca și aiurea, poporul român posedă acel naturel netăgăduit, că despre trecutul său vorbește în mituri, cântă în balade, și se roagă lui Dzeu în formă națională păgână dela care a se abate nu s'a putut, nici se va putea cu toată puterea creștinismului.” Îi apărea, tot o dată, în întreaga splendoare, excepționalismul românesc: „O atare aparință nu vei putea afla la alt popor: singur neamul românesc poartă cu sine pururea și la codru și la șes istoria obârșiei sale”; necontaminat de „compilări și imaginări istorice deduse din aiurările savanților”, cum și de „fantasiile balcanice”, poporul românesc „nici se va abate de originea lui latină” în mitologia, cum și în toate exprimările sale³¹.

Cum „sunt inse acțiuni și evenimente de interes pe care poporul de rând nu le-a esondat a le pune în rândul povestirilor sale, – acțiuni de valoare”, se impunea cercetarea istorică a acestora ca o urgență națională pentru ca „propria noastră moștenire istorică [...] să nu ni-o desproprieze un alt neam, care pe cum se observă a început cu toată tăria șovenismului istoric, a ne pune în tăgăduire, terenul și propria patrie fapte pân'la certitudine românesci, familii neașe cu fala și zeloșia de neamul său, comunități ființate de frățuțul român și proprie autonomia națională privilegiată cu câtă stăruință românească”, cei indigitați fiind Pesty și Szentkláray, animați chiar

mai mult de rea credință de cât de șovinism, după aprecierea lui Xenopol, pe care Grozescu îl citează ca pe o autoritate în domeniu³².

În preambul autorul producea un rezumat al istoriei provinciale, îmbibat de mândrie: „Noi bănățenii posedem o istorie, proprie frățuțescă și ne deducem obârșia neamului până la adâncă bătrânețe. Aflăm și documentăm, că a descălecat pe acest tărâm. Aici s'a colonizat formând comunități și apoi luptându-se în propriile lor fortărețe; îl reafăm sub durata emigrațiunilor de popoare pitulat prin munții carpatini și prin codrii seculari, și apoi ear la vremuri mai pacinice eșind la șesuri unde de nou, pe ruinele proprietățile lor formându-și după posibilitate aci între riul Mureșului, bălțile nemărginite ale Timișanei și printre munții Carpaților, – locuri de așezământ; îl aflăm luptând pentru propria lui independență și ținând în temere învasia ungurească; apoi îl reafăm sdrobot și eară venit in oare care alianță amicală cu ungurii, recâștigând dela ei o formă de autonomie privilegiată de înșii-și regii Ungariei și domnitorii Transilvaniei.

Esintința districtelor române sustate până la ocupațiunea austriacă, mărturisesc despre viața națională a poporului frățuțesc. Pentru că ce poate avea altă însemnătate cele 8 districte române, decât dovedă pân'la certitudine, că neamul acesta aci a susținut acțiuni de valoare, cari l'a[u] indreptăit in libertățile sale și l'a[u] indreptăit in libertățile sale și l'a[u] împărțășit la prerogativele de stat magiar de cari aparțineau și căreia [sic] îi făceau serviciu aci la vadul învasiunei popoarelor eșite din deșerturile Asiei.”³³

Așadar de „rea credință” erau motivați Pesty și Szentkláray care, deși „abia mai intimpină neam de magiar [în Banat], – mirare, – și totuș acești istorici sciu să facă, in detrimentul poporului român, lucrări voluminoase despre ființa neamului unguresc” de manieră că „un complex immens de români nu au valoare pentru ei”³⁴. Când istoria românească era în pericol de a fi expropriată, elita intelectuală avea datoria națională a se mobiliza: „Pe când poporul frățuțesc cu atâta rîvnă și tenacitate susține istoria proprie; oare nu ar fi dorit, ca inteligența de alta parte pe calea sciinței să cultive – formând o societate istorică, – ca așa și pe aceasta cale să avem continuitatea istoriei Bănatului timișan? Pentru că, e natural și just, că în vremuri de ispită să nu lăsăm pradă și prigonirilor dușmănoase pe acel popor, care a devenit a-ș[i] esprima obârșia și libertatea cu oarecare temere – nu cumva să se audă și șoaptele

356–358 (la 357 o ilustrație) și nr. 31 din 5/17 august, 367–368 din 1890 (text datat *ibidem*, 368 „Lugoș 23 iunie, 1890”).

²⁹ Idem, *Istoria Bănatului timișan*, în *loc. cit.*

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

sale românești. Ne revoltăm când ni se atacă istoria neamului, dar istorie nu facem.”³⁵

Drept pentru care precedea însuși a da exemplu prin micromonografia Districtelor privilegiate, capitol important al istoriei bănățane.

Dacă Grozescu se entuziasma de „neamul românesc” cel fără de pereche, deplângând tot o dată persecuțiunile la care era supus, el se dedică a scrie „istoria poporului frătuțesc”, adică o „istorie proprie frătuțească”, despre „frătuț”/„frătuțul român”/„poporul frătuțesc” (expresia apare de două ori, ca și „noi bănățanii”)³⁶ pe care îl valoriza – asta pe când el era totuși „țaran” sau „bufan”, adică urmaș de imigrați din Oltenia!, „frătuții” fiind românii băștinași. În continuare textului referințele trimit la „poporul banatic”³⁷ sau „poporul bănățan”³⁸, firește *român*, adică *adevăratul* popor al Banatului.

Demersul lui se voia o restituire necesară, căci prin uitare patrimoniul național era scăzut, spunea în contextul dificultății localizării Districtului Bârzava (Obârșia Bârzavei): „Te cuprinde o întristare că azi abia mai cunoaștem o pomenire a gloriului trecut [...]”³⁹

Ca să ajungă la districte o luase de la cucerirea și colonizarea romană a Banatului, trecând apoi prin epoca migrațiilor, când se izbea de puținătatea izvoarelor, căreia îi găsea o dublă explicație. Una era că neprezentând un factor de putere, românii nu au atras atenția istoricilor din vechime, căci „Cine face istorie despre un popor ascuns la munte și retras la codru – seau dat în ciobănie?”⁴⁰ Cu atât mai puțin se putea aștepta o producție istoriografică proprie, dar chiar viață istorică propriu-zisă de la „un popor lăsat aci fără arme, fără aristocrație, fără cultură și conducător”, căci „Istoria nu o face ciobanul, nici țaranul, istoria o face elita și cultura neamului”⁴¹. Chiar pentru epoca romană știrile „interne” constau în câteva inscripții cunoscute (atunci), puține ruine (în lipsa săpăturilor sistematice – doar Vicențiu Babeș – nespecialist – făcuse două campanii lui Berzovia din însărcinarea Academiei Române), în rest „Singur ce mai avem, este singura povestire a însuși poporului; datinile sale, cultul divinității păgâne, cântările și modul de conservare a neamului propriu. Aceste tradițiuni sunt basa pozitivă a neamului românesc.” Acelea

fuseseră mult valorizate la bănățani de Vasile Maniu și Tincu Velia înainte. Problema colonizării îl preocupă pentru că demonstrând *romanitatea* Banatului oferă cheia *românității* lui de mai târziu. Nu este un purist italic, cum reprezentanții Școlii Ardelene și epigonii lor (inclusiv bănățani), admițând o participare largă („de care emigrare s’a alipit și alte popoare, mai cu seamă din Ilirie”⁴²). În treacăt fie spus, ca și Eftimie Murgu de pildă, îi credea pe daci de neam slav, citându-l pe (pseudo) Nestor⁴³. Pentru epoca romană făcea trimitere și la surse arheologice, slujind acelea la argumentarea continuității românești, căci s-au găsit în castrul Berzobis „chei dela uși în forma cheilor țărănești române”⁴⁴. Sursele epigrafice erau utilizate pentru a documenta existența unor demnitari, unor culte religioase, ori pentru a avansa ipoteza părăsirii Daciei de armata și administrația romană sub Gallienus⁴⁵.

Bibliografia la care face apel Vicențiu Grozescu pentru tratarea istoriei vechi a Banatului este respectabilă și marea majoritate „la zi” în epocă, cu mici excepții, cum invocarea lui Gheorghe Șincai pentru o localizare (*caput Bubali*): Tocilescu, Xenopol, Marienescu (balade), Böhm, Pesty, Mommsen, atâta că trimiterile sunt lacunare și de cele mai multe ori fără pagină⁴⁶.

La colonizare „poporația italică a luat inițiativa și a trebuit să i se deie acest favor ca la un popor dominant, care în traversarea ei a luat cu sine și alte neamuri aflate în drumul ei cu dorul de a se ferici pe teremul Daciei”, dar sărăcime, „nu din oameni cu stări și inteligență superioară”, ci, ca relativ recent în America, straturi populare (analogie interesantă și frapantă!)⁴⁷. Concluzia precedase aserțiunea de mai sus: „Este dar netăgăduit, că Roma aci în Banatul timișan avea o proprietate impoporată și provăzută cu toate drepturile și prerogativele italiice.”⁴⁸ Probă era altă sursă favorită a lui Grozescu, *Tabula Peutingeriana*, care dădea seama de densitatea rețelei de drumuri și localități, deci de o prezență demografică excepțională⁴⁹. În treacăt, să menționez că plasa Orșova în ceea ce Braudel va categorisi „durata lungă”, căci „Orșova actuală [atunci!] edificată pe vechiul municipiu, din adânci bătrânețe se vede a-și fi păstrat însușirea

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Idem, *Istoria districtelor...*, în *rev. cit.*, nr. 16, 184; nr. 17, 198; nr. 20, 235.

³⁸ *Ibidem*, nr. 30, 356.

³⁹ *Ibidem*, nr. 27, 322.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 17, 197.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, nr. 16, 183.

⁴³ *Ibidem*, 184 (și n. 1).

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 17, 197. Acolo săpase Babeș.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 16, 183, 184, 186; preia și din *CIL* după Tocilescu, v. nr. 17, 197, n. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, 16, 184, 186.

⁴⁷ *Ibidem*, 184; nr. 17, 198.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 16, 184.

⁴⁹ *Ibidem*, 184 și 186.

naturală” de port comercial⁵⁰. Se preta și la localizări putative după *Tabula*, unele riscate sau etimologii cum *Mea Dia* pentru Mehadia⁵¹.

Reconstituia traseele drumurilor romane și după harta lui Mercy de la 1723–1725⁵², dovedind o foarte bună cunoaștere a geografiei provinciei.

Putea deci concluziona satisfăcut la această secțiune: „Din acestea [mai sus expuse, R.A.] putem constata, că Bănatul timișan a fost colonizat și arădicat la o stare culturală ca ori care provincie italică, de unde nu s’a putut șterge romanismul cu o strigare de corn a unui legionar, – seau la poftele lui Aurelian de a înființa în dreapta Dunării o altă patrie, – ca aceasta masă de poporațiune să-și părăsească instituțiunile de frica dușmanului.” Procedează pentru demonstrație la analogie – nici Roma (Italia) nu a băjenit în timpul lui Hanibal, Attila, ori al longobarzilor, cum și la un concept romantic, privind psihologia colectivă/specificul etnic: „Aceasta nu a fost natura romanilor să fugă cu desăgii în spate de frica inamicilor lor” (cu referire la daco-romani)⁵³.

Retragerea întregii populații era o imposibilitate istorică, o aberație, demnă de o „fantasie ala Verne” spune cititul părinte, punând apoi lucrurile la punct: „Aurelian a putut să-și retragă legiunile, a putut duce cu sine aristocrația și pe cei avuți, inse poporul a ramas, precum îl și aflăm pururea aci.”⁵⁴

Au urmat, e drept, „primejdiile și acțiunile barbare”, o „prigonire de durată de seclii” când „poporul colonial ramas aci nu a mai putut să continue ideea de stat, la care se rîvnia”, totuși „a rămas cu propriul său instinct, conservând individualitatea, limba și naționalitatea așa precum a dictat-o ambițiunea și reminiscințele trecutului glorios.”⁵⁵ Abia după „o eră lungă de obscuritate istorică” s-au „putut reculege” urmașii coloniștilor, construindu-și noi elite, ca „să se pună în acțiuni istorice”⁵⁶.

Prezuma că și până la venirea ungarilor „a trebuit bănățenii să fi având una stare politică-bisericească națională”, deși sunt puține știri în materie. Îl citează totuși pe Xenopol cu referirea la „ducele Ramunc” al vlahilor din timpul lui Attila, precizând că *Nibelungenlied* datează de la sfârșitul secolului al XII-lea, apoi înseamnă despre „borcanele de valoare” (sic!) descoperite la Sânnicolaul Mare, pomenite în scrierea lui anterioară: „Pe una din acestea borcane [sic] se poate descifra numele a doi principii cu numele Vataful și altul Bonila. O

nomenclatură romană de o valoare istorică ce dă să presupunem istoria română pe timpul Hunilor.”⁵⁷

Statalizarea era în curs: „Acest proces de dezvoltare a durat mai până la venirea maghiarilor, când aceasta năvălire neașteptată i-a aflat în oarecare organism național și începură a face acțiuni de apărare. Istoria (Anonimul) constată că românii bănățani pe acelea timpuri avuseseră aristocrația lor și un principe ereditar.” După o rezumare a relatărilor lui (pseudo)Nestor se revine la *Anonymus*, preluat cu toată încrederea, nici o clipă istoricitatea lui Glad („Claudiu”) și a „nepotului lui Claudiu, principele Actum” nefiind pusă la îndoială. Glad/Claudiu, după o primă înfrângere, „a pactat cu ungurii și a rămas în alianță cu ei”, care s-a respectat, „pentru că între aceste două popoare nu se vede a mai fi fost vre-o acțiune dușmănoasă”, dovadă fiind și că Ahtum „s’a fost întărit și organizat militărește” de natură a stârni bănuielei, căci „posedea o armată și aristocrație considerabilă, și apoi se mai bucura de o avere immensă”, încheind și „alianța cu țarul bulgăresc” (sic!). După o primă victorie este înfrânt, ceea ce Grozescu îi reproșează retroactiv și contrafactual: „dacă acesta [Ahtum] își cunoscea forțele și nu făcea un dormitaj păcătos, nu devinia biruit și nu-și perdeea nici propria lui vieță, nici viitorul țarei și poporului banatic nu-l punea în primejdie.”⁵⁸

Așa, regele Ștefan I a ocupat Cenadul, urmând „a se străforma toate după calapodul seu”, inclusiv trecerea „mănăstirilor cele multe” de la ritul grec la cel latin⁵⁹.

Aci găsește Vicențiu Grozescu originea districtelor, tema studiului: „Românii biruiți fură nevoiați a lăsa acest teren și de a-și căuta un alt adăpost în părțile muntoase a[le] Timișanei – unde dau ființa: Districtelor române, sub conducerea banilor, dela cari și țeara s’a numit: Bănatul timișan.”⁶⁰ Dacă nu corect, dar original! Totuși o „împingere” de populație spre zona colinar-montană n-ar fi cu totul de exclus în epocă. Numele provinciei îl vroia vechi, cu mult anterior cuceririi austriace pe care de alt fel nu o percepe de loc ca „eliberare”, ci mai că din potrivă.

Alt fel „beneficial” venirii ungarilor e de altă natură: apar izvoarele istorice, care se vor înmulți în timp: „Cu venirea Ungurilor la 980 se începe a se face lumină și în istoria rom[ânilor] din Banat.”⁶¹

Presupunea că până atunci românii pendulaseră, după vremuri, între seș și munte în timpul

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, 186; nr. 17, 197.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, 197–198.

⁵⁷ *Ibidem*, 198.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 31, 367.

migrațiilor⁶², care au adus daune, firește, cum la *Berzobis*, unde goții au dat o primă lovitură, iar bulgarii au distrus definitiv, afirmă⁶³. Inșă chiar hunii „cu poporul indigen a[u] tractat uman”, prelevând doar o parte din recolte și recrutând indigeni la oaste, lăsând „sate și orașe [sic!] în toată liniștea și organizarea lor”, cum au constatat solii Bizanțului, după arătările din *Istoria universală* alui Holtzwardt, pe care-l citează destul de des în traducerea maghiară⁶⁴. Migrațiunile au produs unele transformări, cum cele toponimice: „Esondarea slavilor a slavizat pe cum se vede toate nomenclaturile urbane”⁶⁵, el neforțându-se, cum Maniu, Mangiucă ori Marienescu, a „proba” tot felul de etimologii năstrușnice pelasgice, celtice ori latine, ci acceptând fenomenul istoric ca atare, cum s-a poziționat și Babeș.

Dacă mutări definitive nu sunt pomenite anterior, cea a „câmpenilor” de la venirea ungarilor, consecutiv înfrângerii lui Ahtum e iterată: „Dela desastrul dela Mureșana ce situație a luat Bănatul timișan, nu se poate cu certitudine cunoaște; probabil că armata și populațiunea română, în urmarea nefericitei bătălii, nu a rămas sub stăpânirea lui Cenadin, ci aceasta mare parte s’a retras a face parte cu locuitorii adăpostiți în părțile Bănatului oriental.” O repeta probabil și pentru a întipări teoria lui în privința instituției în discuție: „Aci apoi s’a dezvoltat de nou ide[e]a de stat, pe care și a avea mai târziu o vedem dezvoltându-se, adăpostită pururea sub tutela privilegiilor regilor maghiari.” Erau în cauză „apărarea și susținerea drepturilor sale străbune”, acea comunitate fiind pătrunsă de „ide[e]a națională și ambițiunea gloriei străbune”, care „a trebuit să fi fost în proaspătă memorie dezvoltată”, dovada fiind că „privilegiile dobândite dela regii maghiari ne spun vedit, că districtele române bănățene singur pentru naționalitate și patrie s’au luptat.” Iar aceasta se constituia într-o nouă probă a continuității: „Un popor care e zelos pân’la desparere de naționalitatea sa nu a putut să fie un popor parvenit și pribegit în secl. XVI.”⁶⁶

Voia a crede într-un Ban Antoniu la 1094, urmaș al Curiaților (după J. Nagy), „din care deducem, că la venirea Ungurilor se aflau districte cu fruntași de obârșie romană, încă din vechile colonii italice”⁶⁷!, de ceea ce dădea seama în contemporaneitate fizionomia oltenilor și bănățanilor, cele două provincii, după spusa lui Hasdeu, având

„una și aceeaș sorginte de creanță [sic] istorică înainte și după venirea maghiarilor”⁶⁷.

Cu Frigyes Pesty avea o relație ambiguă, ca să zic așa: îl utiliza ca sursă documentară, dar îl combătea în tendință, fiind unul din primii istorici români bănățani de această orientare. Așa, îl contrazicea pe acela cu privire la „imigraționismul” valah, cu argumente de istorie eclesiastică regională și mai ales opunându-i Districtele privilegiate, unde se aplica *jus valachicum*⁶⁸. Numele de *Banat* al regiunii era preexistent cuceririi austriace, analog *Banatului Olteniei*, cum indigitase Hașdeu, locuitorii săi fiind românii ortodocși, după cum reieșea din documentele provenite de la Papi și Regii Ungariei, mai argumenta în cadrul aceleiași „dispute”⁶⁹. Îl prelua pe Hașdeu și în privința conglomeratului politic românesc alcătuit din Oltenia, Hațeg și Banatul Timișan, unde „pe la 1272 era vodă Lertiu (Leriu seu Lertioi) [sic]”, care „domnia independent peste părțile bănățene”, acolo fiind atacat de trupele lui Ladislau (Cumanul) pentru că „denegase tributul ca un vasal”⁷⁰.

Direcționați de papalitate contra „schismaticilor”, ungurii ajung în conflict cu toți greco-orientalii, românii inclusiv, bine înțeles, iar așa „Bănatul timișan în aceasta indușmănire de o parte și de alta deveni un teren de trecătoare a armatelor invrășmășite”, o situație foarte ingrată, dar născătoare a unei reacții de auto-conservare: „în poporul român [din Banat] se deșteaptă de nou râvna de neam, de patrie și ideia de a recâștiga autoonomia și drepturile proprii naționale.”⁷¹ Dacă Ahtum stăpâna și peste „Banatul Craiovan”, cum afirmă invocând și forțând textul *Anonymului*, „aceasta unitate o aflăm și mai târziu și pentru care ideia voievozii din casa Basarabă purtară resbele disperate cu Regii unguri”, pe care le sistară doar la apariția pericolului otoman, iar tot de aceea „românii timișani aflară rațional a se alia cu regii unguri, tot contra aceluși inamic comun”, acțiune absolut justificabilă, căci „această alianță era naturală și rațională, pentru că regii unguri reafuse[ră] în complexul de români un sprijin”, beneficiul lor fiind că li s-au recunoscut „vechile lor drepturi și autonomia”⁷² Nobilimea este o creație regală „de o natură străină cu prerogative feudale”, o anormalitate în organismul etnic socotea, căci acestuia i „s’a introdus un corp aplecat a se rumpe de neamul seu”, considerând din unghi

⁶² Idem, *Istoria Bănatului timișan*, în *loc. cit.*

⁶³ Idem, *Istoria districtelor...*, în *loc. cit.*, nr. 17, 197.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 30, 358, n. 2.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 18, 210.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, 211.

⁶⁹ *Ibidem*, 210.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, 211.

⁷² *Ibidem*.

național modern, dar „luând în combinare timpul de feudalitate dominant”, deci în contextul epocii, „aceasta aristocrație română aci în Bănat [...] a știut să lupte pentru esistența neamului său”, ceea ce a valorat afirmarea istorică a românilor, apreciați de contemporanii lor⁷³.

Era o dată și de acord cu Pesty, când îi cita constatarea că Districtele bănățane erau o „abatere” a legislației Ungariei medievale, dar socotea că erau zadarnice eforturile aceleia „de a da ființă unei istorii maghiare” în Banat. Și totuși „Istoria maghiară scrisă în timpurile mai recente debutează, pentru acea idee eronată, că districtele române în Timișana s’au înființat numai în secl. XIV, din care deduce, că și poporul român pe acestea vremuri a emigrat în Ungaria.” Lucrurile stăteau cu totul alt fel, fiind din potrivă „cu greu a dovedi că părțile acestea a[le] Bănătului au fost posedate de unguri, când neamul românesc a locuit dela descălecarea lui acest teren și aci a făcut istoria cu arma și cu munca lui”⁷⁴ – s-a afirmat adecă politicește și ca factor/creator de civilizație. Ideea că Districtele bănățene au constituit „stat în stat” și că Regatul ungar a stăpânit doar nominal în Banat a fost mult vehiculată și de istoriografia română bănățană interbelică, fără citarea lui Grozescu, care de alt fel prelua o teză de-a lui Vasile Maniu⁷⁵.

În alt loc își exprima regretul că românii bănățani nu s-au constituit în națiune dominantă, de Stat, un nucleu încheagându-se totuși în ființa (rea) Districtelor, pe care însă le socoate, paradoxal, *nenaturale*, poate și pentru că opera, anacronic, cu instrumentar național pentru o epocă la care acesta e puțin aplicabil: „Durere, că poporul român nu s’a putut pe acest pământ bogat al Banatului nici constitui, nici organiza ca să poată lua asupra sa predominanța și să poată rezista cu bărbăția contra invasiunilor și contra elementelor barbare ce l’a[u] predominat de veacuri întregi.

E un adevăr istoric necontestabil, că bănățenii sub durata celor 8 *districte* (*Caransebeșiu, Mehadia, Lugojiu, Comiat, Almaj, Severin, Bârzava și Caraș*) au început a se organiza; însă în lipsa de politică națională, la prima primejdie acest nenatural organism s’a destrăbălat.”

Sintagma nedumeritoare se repeta, dublată de aserțiunea că Districtele ar fi rezistat chiar în timpul dominației otomane (!): „*Camarița din Viena* aflase aceasta nenaturală unitate a românilor”, dar

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Vezi câteva exemplificări la Radu Ardelean, Tematică și mod de abordare în istoriografia română bănățeană interbelică, în *Banatica*, XII/2, 1993, 277–278.

„i-a venit bine a face o *tabula rasa* din trecutul Românului bănățan”⁷⁶. Mai notăm în enumerare „districtul Severin”, introdus pentru a ieși opt, dacă nu trata separat Districtele *Caran* și *Sebeș*. Făcea trimitere la studiul din *Familia*, aici în preambulul celui despre răscoala din 1738–9, căreia afla nimerit să-i găsească rădăcinile mai adânci prin referirea la districte.

Pornea la tratarea subiectului propriu-zis, cu exemplificările de rigoare, de la teza că „formarea și ființa districtelor române din Bănat se constată că sunt de obârșie veche, mai veche decât istoria maghiară, pentru că maghiarii au aflat aci pe români în arme, în biserică creștină și cu propria lor legiferare valachică juxta antiquam.”⁷⁷

Districtele, nu obosește a sublinia, „au avut istoria lor de interes românesc”, deci decupată din Istoria Ungariei; ca reacție „acelea ce s’au scris despre acestea districte românești, sunt numai niște silnicii, fantasii și intortocări pe calapodul ungarilor, cari numai în Bănat nu au avut trecere și ființă”⁷⁸. Istoriografia maghiară își revărsa, prin penele unor Hunfálvy, Pesty, Szentkláray (din care ungar neaș numai Pesty!, n. m.) „toată tăria șovinismului istoric” asupra românilor, negându-le rolul istoric manifestat eclatant în acele formațiuni, fapt indigitat și de Xenopol ca manifestare crasă de „rea credință” (sintagmă iterată)⁷⁹.

Folosea totuși bibliografia existentă – în primul rând Pesty, de sigur, ceilalți menționați critic, mai îndreptându-i, cum și codicele lui Fejer, pe Knauz, ori *Historia Ecclesiae Zagrabensis* a lui Kerkelich, constatând amar că „până azi inse istoria și nesuțința bărbaților de specialitate puține au aflat” în privința obiectului enunțat, nutrind însă o speranță destul de curioasă asupra „sediului materiei”, ca să zică așa: „Înlesnirea și posibilitatea de a cerceta arhivele de stat din Viena, unde stau agrămădite toate actele de valoare adunate cu ocuparea austriacă din Bănatul timișan din acestea, se va putea complini și istoria districtelor”⁸⁰; credea deci că austriacii au preluat în bună regulă documente de la turci!

Remarca, poate după Pesty, inconsecvența cancelarilor în privința denominației, cu trimitere

⁷⁶ Vicențiu Grozescu, O istorie din suferințele bănățenilor, în *Dreptatea* (Timișoara), I, nr. 241 din 4/16 noiembrie 1894, 6.

⁷⁷ Idem, Istoria districtelor..., *loc. cit.* Îl menționa, surprinzător, numai pe *Anonymus*, de parcă acela ar fi pomenit și districtele.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 27, 322.

⁷⁹ Idem, Istoria Bănătului timișan, *ibidem*, nr. 14, 164.

⁸⁰ Idem, Istoria districtelor..., în *loc. cit.*, nr. 27, 322.

la un document din 1390 referitor la Districtele Sebeș, Logoj, Mehadia: „E de un interes istoric, că aci se face amintire de comitat și provincie, și numai mai târziu de district – apoi se face pomene de more Kineziatus”⁸¹.

Nu se oprește însă la *Scaune*, deși citează un fragment din documentul lui Iancu de Hunedoara din 8 iunie 1451 care se referă la „*nobiles comprovinciales prescriptarum septem sedium valachicalium*”⁸².

El însuși le numește alternativ în alt loc, așa „**Caransebeș**, district român”, respectiv „**Comiat**, (Komyath), district valahic în Banat”, dar „**Almaș**, *Cneziatul*” și „**Bârsava**, *chineziat* român”⁸³, probabil sub influența terminologiei utilizate de Vasile Maniu, Vichentie Babeș și Nicolae Densusianu (vezi mai jos). Înțelesul exceda, firește, simplul chinezat sătesc, fiind vorba de formațiuni similare celor numite mai târziu de Radu Popa, în cazul Maramureșului, „cnezate de vale”⁸⁴ (în ce mă privește socot că *Districtele* din documente se vor fi numit *Scaune* în gura oamenilor de atunci, provenind din vechile *Jupe*, românizate, cum a îndigitat Silviu Dragomir⁸⁵).

După mai multe considerații asupra alcătuirii instituționale a Districtelor, își continuă demersul prin schițarea ființei lor pe teren, cu avertismentul/regretul că „Despre limitele și conținutul teritorial al districtelor este greu a constata adevărul. Inse din unele acte regale și județiale se poate vedea, că aceste districte erau separate unu de altu [sic] și-și aveau propria lor istorie și autonomie mai până în secolul XVI.”⁸⁶ Asta în timp ce în preambulul studiului credea în „esistența districtelor române sustate până la ocupațiunea austriacă”⁸⁷ (din 1688, pare-mi-se), deci chiar în plină dominație otomană, deși mai la vale socotește că deja la începutul secolului al XVII-lea erau o ficțiune – „numai la apariția mai existau”, ceea ce se datora de o parte asaltului otoman cu luptele ruinătoare subsecvente, dar mai ales coruperii nobilimii române prin calvinizare și „amestecul familiar [sic] cu soiul unguresc”, care au ruinat „virtuțile

românești”⁸⁸, ca și prepotenței Caransebeșului, ceea ce voi semnala mai la vale.

Revenind la delimitarea Districtelor (Scaunelor) de care pomenea, autorul o făcea pe baza lucrărilor lui Pesty, fără multe trimiteri însă. Le lua la rând, începând cu *Caransebeșul*, nedistinctând deci existența inițială a două Scaune, *Caran* și *Sebeș*, cu sediile lor respective. Districtul (contopit!!) „este cel mai vechiu și cu cea mai multă istorie, pentru că aci se observă a fi fost concentrată toată aristocrația română” și tot „aci reședeau Banii Severinului”⁸⁹ – din tot de una! Așa, la 1290 banul rezident la Caransebeș era Mihai, care „se obârșia din neamul lui Caloian” (Asen), o afirmă tranșant⁹⁰. Această situație preeminentă a Caransebeșului – sediul districtului și al Banilor – se constituia într-un argument al continuității, căci „nu s-a putut lua ființa din aer, grabnic în veacul 13. și 14., precum afirmă istoricii maghiari; ci a trebuit, ca o atare dezvoltare înaintată să se desvolte cu mult mai înainte de un neam nu pribegit, ci cu fala lui națională, precum numai românul a putut avea.” Continuitatea era de-a dreptul liniară: „Caransebeșul, ca oraș și municipiu, a trebuit cu puține variațiuni – să fi fost în contact cu istoria descălecării” – cea traiană, firește – de ceea ce dădea seama și rețeaua de drumuri pe care o patrona⁹¹, ori, în altă formulare, „Caransebeșul era un municipiu vechiu, poate pe ruinele Tibiscului edificat, unde se adăpostiră din adânci bătrânețe mai toată aristocrația și oamenii de arme a[i] popoului banatic”⁹².

Exemplifică prin citare de documente (de la Pesty, dar fără trimitere) privind convocări de congregații ale Universității Districtelor la Caransebeș, care avea privilegiile Budei, după actul din 1498, acolo rezidând, cum dădeau seama alte înscrisuri de epocă și trupe destul de numeroase, ceea ce chiar logica îmbia, căci „altcum nici nu se putea presupune o apărare cu atâtea bravuri aci la otarele Bănatului”⁹³.

Prepotența Caransebeșului, care „a început a absorbi pe încetul pe celelalte districte”, a avut cele mari rele urmări, căci așa „s’a dat o potențiată lovitură autonomiei naționale și s’a făcut posibil amestecul străinilor în drepturile și prerogativele românești, și în fine călcarea și nimicirea sancțiunii pragmatice [*Diploma* din 1457, R.A.] ce

⁸¹ *Ibidem*, nr. 20, 235.

⁸² *Ibidem*, nr. 25, 299.

⁸³ Idem, articolele Caransebeș, Comiat, Almaș, Bârsava, în *Enciclopedia română*, red. Cornel Diaconovich, vol. I, Sibiu 1898, 716, 891, 120, 466 (după ordinea enumerării mele).

⁸⁴ Vezi Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. II-a, cura Adrian Ioniță, București 1997, 141 și 143–144 (la 144–160 prezentarea „cnezatelor de vale”, cuprinzând 4–18 note stăpânite de 6 familii cneziale).

⁸⁵ Silviu Dragomir, *Câteva urme ale organizației slavoromâne, în Dacoromania* (Cluj), I, 1920–1921, 148.

⁸⁶ Vicențiu Grozescu, *Istoria districtelor...*, în *loc. cit.*, nr. 24, 286.

⁸⁷ Idem, *Istoria Bănatului timișan, ibidem*, nr. 14, 164.

⁸⁸ Idem, *Istoria districtelor...*, *ibidem*, nr. 28, 334.

⁸⁹ *Ibidem*, nr. 24, 286.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*, nr. 20, 235.

⁹³ *Ibidem*, nr. 25, 299.

a stipulat și precizat reciprocitatea de drept între românii bănățeni și regele Ungariei”⁹⁴. Deși în alte pasaje condamna calvinizarea și metisarea nobililor români – deci înstrăinarea lor de neam – aci se înduioșează totuși de soarta lor, când cu nerecunoașterea proprietăților avitice de austrieci la cucerirea (temporară) din 1688, încheind prin a compila, tot după nenumitul Pesty, „comunitățile, cari făceau integritatea districtului Caransebeș”, în număr de 89(!), unde însă apăreau multe din alte districte, cum Bolvașnița (*Bolnavița* în text), Bela Reca, Bizere, Moceris (*Moecris* în text), Mehadica, Prigor, Prilipeț etc.⁹⁵, deci de după confuzia Districtelor prin absorbția pe care tocmai o evocase dezaprobat.

În *Enciclopedia Română* la articolul respectiv apărea „**Caransebeș**, district român”, indigitat a fi fost „cel mai de frunte din cele 8 [privilegiate]”, bine situat geograficește și dispunând de „castru și o populație nobilă”, dar și de comercianți, menționa câteva adunări mai importante ținute aci (eventual în prezența Regelui), probe că „acest district a avut un deosebit rol istoric”, dar a ajuns în „mare decadentă” în epoca otomană, „la care a contribuit mult calvinismul, desnaționalisând cele mai bune familii românești”, iar cu ocupația austriacă din 1688 s-a făcut definitiv *tabula rasa* din autonomia iarăși reclamată, în virtutea dreptului istoric, cum și din drepturile de proprietate ale nobililor, asemenea pretinse⁹⁶.

La rând în șirul Districtelor (Scaunelor) venea, după un criteriu nearătat, cel al Mehadii, despre care dădea câteva repere după Pesty, accentuând „dieta” de la 1428 (convocată și prezidată de Sigismund de Luxemburg), elogia familiile de nobili de acolo pentru bravurile antiotomane, arătându-l mai ales pe Mihail Ciorna. Ocupația turcească din 1614 a echivalat cu o catastrofă, căci „sub această stăpânire păgână peatră pe peatră și neam de român necăjit nu a rămas”, autonomia bănățeană fiind grav lezată. În fine dădea o listă a localităților Districtului⁹⁷, fără trimitere la Pesty de la care le prelua.

Urma „*districtul Lugoșului*, care din adânci vremuri mai până în veacul XVI și-a păstrat și exercitat drepturile și propria autonomia”; fiind „provăzut și cu o cetățue pe malul stâng al Timișului, a avut o activitate de valoare istorică”, întru apărarea Banatului mai cu seamă, atât prin acel „castru,

castel, arx” – căruia îi enumeră o serie de castelani, după vreme, până în fatalul an 1658 (de notat forma originară *Tincovan* pe care o folosește pentru un Măcicășan, în loc de maghiarizantul *Tincovai*), cât mai ales prin aceea că „dădea un contingent de militari, cari în ori ce acțiuni și atacuri contra turcilor, desăvârșiau laude și fală neamului”, pentru ceea ce asupra lor se răsfrângeau munificente donații regale, pe care le exemplifică. Mai punctează alianța logojano-caransebeșană (redușă la anul 1552), cum și participarea delegaților logojani și ai celorlalte Districte la Dietele Principatului, cum la 1551 și încheia (sub)secțiunea enumerând (după Pesty, dar fără citare) „comunitățile cari au aparținut la distr. Lugoșului”, inclusiv prediile (siliștile)⁹⁸.

Venea la rând „*IV. Districtul Iladia*” (Ilidia), despre care „puține date s’au descoperit până azi”, presupunea că datorită subțiririi elitei nobiliare – cea care lăsa acte scrise, concentrată cu precădere „in distr. Severinului” [sic] din rațiuni militare. Dacă „districtul Iladiei nu s’a dezvoltat”, conjetura totuși că „el se vede, că a fost o antică veche [sic] remasă cu reminiscințele și cu drepturile câștigate din adânci bătrânețe”. După arătarea Ilidiei ca posesiune reginală la 1223, mai pomenește o plângere asupra castelanilor de la 1363 numindu-i de asemenea pe cei din 1325 și 1382, apoi încheind ca de obicei cu enumerarea localităților componente⁹⁹.

Autorul continua prezentând „*V. Districtul Comiatului*” cu o formulare nefericită: „Acest district se presupune a fi fost unde azi se află comune Érseg [Iersig]. Ear alții afirmă, că între Mutnic și Zorlențul Mare” – sediul, firește! – cu încă 10 localități compunătoare.

Credea că „Istoricul acestui district a fost de mare însemnătate, pentru că prin fazele lui s’a recâștigat privilegiul dela Ladislau V. la 1457 [sic] prin care s’a[u] stipulat drepturile tuturor districtelor.” Era vorba de scoaterea Comiatului „din posesiunea lui Ioan Corvinul” (de fapt a familiei, căci acela murise în 1456!), după zălogirea din partea lui Sigismund de Luxemburg. Pentru aceasta nobilul Vasile Gamza (unul din cei trei delegați ai Universității nobililor) „cu primejduirea vieții a mers la Viena”, obținând câștig de cauză (pentru că noul Rege voia să-i fidelizeze pe românii până atunci partizani ai Huniazilor).

Dar ce folos, căci „Acest district in se nu avu lungă trainicie, căci prin secl. XV a fost absorbit de distr. Caransebeșului.” Faptul presupunea a se fi datorat reducerii elitei nobiliare: „Resboirile zilnice

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Idem, art. **Caransebeș** în *Enciclopedia Română*, vol. citat, 716.

⁹⁷ Idem, *Istoria districtelor...*, în *loc. cit.*, nr. 26, 311.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, nr. 27, 320 și 322 (la 321 o ilustrație fără legătură cu acest text).

și cu aceasta perderile de nobili a imputinat din ce în ce numărul acelora, cari aveau menirea și râvna de a conduce destinele districtului și apărarea autonomiei, și așa a trebuit să urmeze și centralizarea lui¹⁰⁰ (această „centralizare” va fi repetat execrată și în alte contexte).

Despre acest „district valahic în Banat” a furnizat și articolul pentru *Enciclopedia Română*, mai redus ca spațiu și propunând aceeași localizare (putativă), dar plusând cu aceea că atunci „când reg[ele] Sigismund a voit să zălogească C. [Ds. Comiat, R.A.] lui I[oaan/Iancu] Corvinul, s’a revoltat nobilimea, protestând și reclamând drepturile sale¹⁰¹; Regele nu numai că a voit, dar chiar a zălogit scaunul lui Iancu Huniade”, ceea ce firește nu a convenit nobilimii, care însă nu a avut curajul unei revolte deschise, fără nici o șansă.

Expunea apoi câteva considerații despre „VI. Districtul Crasovului” (sic), citându-l destul de sec – și aproape cu o nuanță putativă! –, fără trimitere la titlu și pagină pe istoricul principal al zonei („Pesty Frigyes afirmă că districtul Crasovului ar fi fost situat la isvorul râului Caraș, unde era o comună cu numele acesta și de la care apoi a împrumutat districtul nomenclatura lui”, de fapt fiind vorba de obârșia râului, ca și în cazul Bârzavei), după care își exprima speranța că „archiva secretă din Viena”, o dată accesibilă, va lămuri chestiunea, întunecată de „silnicii, fantasii și intortocări” în istoriografia maghiară, spre a dovedi o locuire de el negată aici a „ungurilor, cari numai în Banat nu au avut trecere și ființă”, iar în fine spicua, tot după Pesty (*Diplomatariul din A Szörenyi bánáság és Szörenyi vármegye története* I–II, Budapesta 1878, cu trimiterea „Hist. Banat.”) date despre două donații din secolul al XIV-lea în district și acel „tractat de alianță” pe care-l credea încheiat bilateral „la 1550 între distr[ictul] Crasovului [sic] și cel al Caransebeșului¹⁰² (când era vorba de oferta, mai mult rugămintea în acest sens a *târgului* Carașova către *orașul regal* Caransebeș, cum apare de alt fel și în textul original pe care îl citează, care adevărat că făcea refeințe la o trecută alianță¹⁰³). Îi plăcea a crede că era vorba de „apărare națională” (cf. nota 102, *supra*), sintagmă dificil de aplicat acelei vremi, dar destul de mult abuzată și de predecesorii săi.

În continuare „VII. Districtul Berzava” era probabil („se vede”) că „și-a împrumutat nomenclatura dela râul Berzava, unde era și situat”, anume

„în părțile Reșiței” și enumera 10 localități din componența lui (prezumabil după Pesty, care în *Oláh kerületek* dădea însă 9 la 49) și cita o zălogire de moșii la 1495 între Ioan Bizerea și George Găman (din aceeași familie, dar cu poreclă! R.A.), atrăgând atenția că „districtul acesta nu a putut avea o existență îndelungată, se vede că cam pe la 1597 s’a încorporat cu desăvârșire în distr[ictul] Caransebeșului”. Comentariul întrecea datele oferite. Era cuprins de „intristare, că azi abia mai cunoaștem o pomenire a gloriosului trecut, s’a dat uitării și locul unde a susținat acest district” (după ce-l aproximase corect!).

Conota negativă că „Ideia de centralizare a districtelor s’a născut și s’a adus în prăcsă la venirea domnitorilor Calvinii în Transilvania”, că „nobili români din districte îndulciți de secta calvinească [sic!] au părăsit propria lor religie străbună și se înrudită cu familia maghiară, prin care amestec au început a degenra [sic] și familia și zel și bărbăție română” care-și pierdea atributul *național*, mult subliniat, pierind și Districtele, căci nu mai erau cei care „zelau cu românească râvnă întru apărarea drepturilor și naționalității lor” cu „bărbăție românească” și care, veghind „pământul românesc” nu lăseau „să intre dușmanul în țeara ungurească”. Dar „desnaționalizarea și calvinizarea elementului nobil român” au fost fatale, căci „românul numai pentru Sf. Cruce și pentru neam se știe insufleți și bate”, altfel spus „românul numai ca român e bun și folositor”, iar absorbția nobilimii districtuale a dus la victoria armelor otomane, și așa „destinul” a adus „o resbunare amarnică asupra acelora cari au desnaționalizat neamul românesc¹⁰⁴. Un discurs de tip clasic romantic aș zice, în care chiar dacă se mai amestecă veacurile, se repetă conștient noțiunile *neam*, *naționalitate*, *națiune*, etnonimul *român* și derivatele sale, iar aluzia la desnaționalizare viza clar prezentul (de atunci). Doar referirea la „destin” nedumirește puțin în gura unui preot, iar mai mult cea la „religia străbună” de la un greco-catolic, dacă se referea la cea ortodoxă (ori să fii crezut că nobili erau catolici *ab antiquo?*).

În pasajul privind „VII. Districtul Almașului”, până la enumerarea a 22 de sate și unui prediu din componența Almăjului (fără arătarea lui Pesty ca sursă), un comentariu în ton de indignat *lamento* predomină: „Acest district autonom a trebuit să poseadă prea interesantă istorie aci, la vadul Dunării, unde plăieșii români avură atâtea acțiuni resbelnice cu puternicul dușman; inse până azi puține am aflat din cari am putea face un șir

¹⁰⁰ *Ibidem*, 322. s.v.

¹⁰¹ Idem, Comiat, în *Enciclopedia Română*, vol. citat, 891, s.v.

¹⁰² Idem, Istoria districtelor..., în *loc. cit.*, nr. 27, 322.

¹⁰³ Frigyes Pesty, *Krassó vármegye története*, vol. IV, Budapesta 1883, 50–51 (doc. nr. 410, Carașova 31 decembrie 1550).

¹⁰⁴ Vicențiu Grozescu, *loc. cit.*

de istorii demne de acest district, – faptele viteze a[le] Ciorneșilor și a[le] Ciuleștilor dedau destul crezământ, că românii din acest district a trebuit să fie pururea la misiunea lor, și numai la râvna patriotică a lor s'a[u] putut desăvârși atâtea fapte de apărare. În patria lui Gruia și Baba Novac [sic] oare să nu fie istoria românească?¹⁰⁵

Interesant că în *Enciclopedia Română* (cf. notele 8 și 82 *supra*) oferea, în scurtul articol, mai multe date din Istoria Almăjului decât în acest studiu, numindu-l în acest caz „*cneziatul*”, în sensul mai larg evidențiat mai sus (cf. notele 83 și 84 *supra*).

În legătură cu administrarea Districtelor, care avea și o latură militară, ținea să aducă o precizare: „E de observat din organismul acestor districte, că de și fieșecare district își avea capul seu suprem; inse unitatea tuturor districtelor era condusă de banul Severinului, care locuia în Caransebeș.”¹⁰⁶ Cred că acel „cap suprem” la care se referă era *judex nobilium*, instituit după model comitatens, iar reședința caransebeșană a Banului a fost o realitate târzie, când Severinul propriu-zis nu mai făcea de mult parte din Regatul ungar, care s-a și destrămat, Banatul de vest a fost cucerit de otomani, iar cel estic a devenit „Banatul de Logoj-Caransebeș” (denumire mai mult livrescă”, sau Banatul/Comitatul de Severin, cu reședința în de obște la Caransebeș, dar și la Logoj.

Grozescu a luat în considerație, dar mai de grabă pentru a le aminti numai, faptul că au ființat „și alte districte în părțile Făgetului, inse care nu avură durată îndelungată”, și le nominaliza pe cele donate în 1453 lui Iancu de Hunedoara, „Sugia, Supan, Furdia (Thwerd), Monostor și Bosor”, nefiind însă hotărât în privința localizării, pentru care erau mai multe opțiuni în istoriografie¹⁰⁷. Aceasta în altă secțiune de cât cea, importantă în economia lucrării, alocată celor privilegiate, obiectul de fapt al lucrării sale.

Dar firul expunerii era câteodată sincopat. Așa, după trecerea în revistă pe care am rezumat-o mai sus, adică „la finea celor 8 districte române” (secțiunea VIII sau IX, nu e clar, căci siglele se încalcă între nr. 24–27) includea, cam afară de subiectul în care intrase destul de adânc, o listă de comiți supremi ai Cenadului de „după Cenadin”, pe baza a felurite surse editate, pentru că între ei „aflăm pe unii cu nume român[esc], ce ne lasă să credem și

să constatăm, că după ocuparea Mureșanei, aci au mai rămas români, ba chiar și unele din muerile lui Actum” – cum dădea seama *Legenda Sancti Gerhardi!* – așa socotindu-i pe *Cusa, Ampudius, Essau, Jula, Marcelus, Petru...*¹⁰⁸

Scrierea lui Vicențiu Grozescu este și ea una din lungul șir al celor de legitimare, cu ascuții polemic dese ori, colecționând dovezi ale priorității românești în Banat, cum cel al adunării reprezentanților a 7 Districte în 1452 (Comiatul era zălogit lui Huniade) care a testat în favoarea lui Mihai Ciornea, deținător al cetății Drencova era de drept stăpân al aceleia, care aparținea familiei sale „din adânci bătrânețe” (ceea ce nu se chiar potrivea). Autorul reținea mulțumit mărturia, probatorie și în sens mai înalt: „Din acest cas se constată că românii din părțile Banatului timișan au fost imposionați la venirea maghiarilor și provăzuți cu donațiuni și privilegii italice [sic!], pe cari dânsii prin autoritatea regiilor maghiari numai le-au remprospătat și privilegiat.”¹⁰⁹ Concluzia este, firește, supra-dimensionată și abuzivă, ideea privilegiilor italice venindu-i probabil de la Maniu, care le-a folosit ca leit-motiv în *Disertație*.

Privilegiile reale, cele medievale, le înșiră rezumativ pe puncte, după Pesty; erau și ele „avute din adânci bătrânețe” și doar recunoscute de suverani (Regi, apoi Principi), „așa dară autonomia Banatului se bazează pe uniune personală și privilegiiile date erau o pragmatică ce stipula drepturile reciproce între români și regele unguresc.”¹¹⁰ Și aci gradul de autonomie era exagerat prin avansarea „uniunii personale” contractuale, idee pe care de asemenea înclin să cred că o prelua tot de la Vasile Maniu.

Semnala și întărirea privilegiilor de Regina Isabella în 1551, Principele George Rákoczi I la 1653 (pe Gabriel Báthory îl omite, surprinzător), dar are prudența de a lăsa o marjă: „Ținutu-s'a ori nu aceasta pragmatică în toată sântenia ei, nu se poate constata cu toată certitudinea”, de fapt „nobilii țineau congregațiuni turbulente [!] pururea când se alterau arbitralmente privilegiile lor”, Paul Kinezul (sic), Ștefan Báthory și Petru Petrovici fiind între călcătorii acelora, „ingerință din partea guvernatorilor [sic!] din Timișoara” care „s'a făcut adeseori”¹¹¹.

Nobilii erau atașați „cu tărie” de „integritatea și uniunea districtelor lor”, o dovadă fiind și remonstrația la Regele Sigismund de Luxemburg când acela a zălogit Districtul Comiat lui Iancu

¹⁰⁵ *Ibidem*, 323. Vezi prezentarea și analizarea districtelor la cel mai înalt nivel al istoriografiei române în lucrarea lui Dumitru Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara 1998.

¹⁰⁶ Vicențiu Grozescu, *loc. cit.*, nr. 20, 235 (punctuația așa cum apare).

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 19, 221.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 27, 323.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 20, 235.

¹¹⁰ *Ibidem*, nr. 22, 256.

¹¹¹ *Ibidem*.

Huniade, cerând reîncorporarea lui, ceea ce prin Diploma din 1457 s-a consfințit¹¹² (de fapt locuitorii s-au răscumpărat!).

Administrare separat, pe baza autonomiei fiecăruia, „în afaceri de țeară [sic] se vede că aveau o uniune națională română, presidată de banul districtelor, care ședea în Caransebeș”, iar „în Timișoara se afla un guvernator [sic] cu menirea a supraveghea și conduce apărarea țării”, care era doar „în comunicare” cu castelanii din Districte, unde domnea obștea/democrația, căci și „administrația civilă” aparținea Universității nobililor, chinezilor și celorlalți valahi, cum și justiția (adunările judiciare probează partea din urmă a aserțiunii¹¹³). Era tentat, după exemplul lui Vasile Maniu, să treacă totul prin filtrul național și să interpreteze excesiv în această cheie, așa este convins că „privilegiul lui Ladislau V., din anul 1457, dat universității nobililor și românilor din cele 8 districte, ne lasă să credem că aci s'a statorit cu toată puterea și autoritatea regală, un stat dependent de Ungaria, cu toate drepturile proprii naționale.”¹¹⁴ Era o proiectare a naționalismului romantic în trecut, endemică la românii bănățeni, dar o atitudine generală în zonă.

Probă a solidarității naționale era și rezistența la pătrunderea străinilor în zonă, donatari sau chiar prepuși ai Regalității, cum Pavel Chinezu și Petru Petrovici, care trebuiau a-și „documenta indigenarea seau dacă se documenta merite desăvârșite pentru patrie”. Prima parte a aserțiunii, probată cu exemple din secolele XVI–XVII¹¹⁵, se susține, căci era într-adevăr o opoziție față de pătrunderea alogenilor, izvorâtă din solidarism de grup amenințat în interese, putem să zicem de clasă, iar substratul etnic era și el prezent. Grozescu vrea să descopere în fundal „un nărav cu multă râvnă al poporului român ținut în usul neamului său”, un fel de purism și pretinderea de dovezi de românităte predețenților la acceptare¹¹⁶. Să fie prea mult a apropiu „năravul” lui Grozescu de *geniul* poporului (național) al lui Herder?

Autonomia Districtelor este arătată a fi continuat și „după incorporarea Bănatului la Ardeal”, ăst fel George Rákóczi I „a continuat a tracta cu românii ca cu niște aliați, cari în toate privințele

aveau o țeară autonomă, care se legifera însăși pe sine”¹¹⁷.

Cred că autorul avea de fapt în vedere *jurisdicția* proprie a Scaunelor privilegiate, căci ceva mai jos notează cum „aflăm din procesul de administrare, că românii din Bănat, afară de privilegiile lor mai aveau și alte drepturi – propria lor justiție”¹¹⁸. Dacă fondul corect, expresia nefericită prin confuzia justiției cu administrația, dar mai ales prin disjungerea jurisdicției de privilegii, când ea era una din cele mai însemnate componente ale acelora, pe care tocmai le rezumase¹¹⁹ (și unde, ca și alți editori, trecuse *oilel/oves* nobililor români ca excepție de la sechestru, în loc de *aves*, adică *pășări*, și anume de vânătoare, șoimi).

Expunea exemplificativ câteva spețe, din 1478, 1500, 1566 și 1655 – deci din timpul Regatului și al Principatului –, într-o probă aplicarea consecventă a acestei jurisdicții speciale, cu ilustrări de procedură, dreptul familiei (vocația la zestre), dispute patrimoniale și una penală (o incendiere de mori)¹²⁰, cu spicuiți din diplomatoriile lui Pesty, firește, dar fără trimitere.

Erau și acestea părți ale probatoriului priorității și continuității în Banat, așa jurământul absolutoriu de la 1478 cu 12 martori/jurători, reduși după cerere la doi avea o înaltă semnificație: „Această legiferare [sic] este pur romană adusă de coloniile romane, și care nu se află de fel în usul maghiar.”¹²¹ Această afirmație ritoasă nu are acoperire, procedura în cauză fiind utilizată la scara continentului în evul mediu, cu rădăcini mai vechi poate, deci nu era una de natură să indice originea românilor, și e de bănuț că Grozescu prelua din ideile lui Maniu, ca și în alte locuri.

Credea la fel, că vocația dotală a fetelor era la „o zestre bagatelă”, ca la români în contemporaneitate (a lui!), și nu „după dreptul ungurean”, ci *jure valachie requirente*, conformă adică Valahiei, din Banat (după observația lui Ioan-Aurel Pop privind *jus valachiel volachie*), deși cei 60 de galbeni cu care era compensată petitoarea¹²² nu erau de loc o bagatelă pe la 1500, când a fost înaintată și rezolvată acțiunea.

Stăruia că jurisdicția proprie era regula, și doar ultimul eventual apel se făcea la Curie sau Rege, ceea ce privilegiile prevedeau, caz în care obștea nobililor și/sau chinezilor coopera de obicei prin

¹¹² *Ibidem*, nr. 19, 222.

¹¹³ Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești, Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV–XV*, Cluj 1991; Viorel Achim, *Considerații asupra adunărilor judiciare reunite ale districtelor medievale din Banat*, la idem, *Banatul în Evul Mediu*, București 2000.

¹¹⁴ Vicențiu Grozescu, *loc. cit.*

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 21, 247.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 22, 256.

¹¹⁸ *Ibidem*, 257.

¹¹⁹ *Ibidem*, 256.

¹²⁰ *Ibidem*, 257 și nr. 24, 286.

¹²¹ *Ibidem*, nr. 22, 257.

¹²² *Ibidem*, 258.

mărturie, cum la „reconstituirea” documentelor de proprietate distruse la incursiunea lui Dan al II-lea în districtul Mehadiei¹²³ (personal cred că ăst fel familia Deș de Temeșel a obținut diplome pentru moșii stăpânite în virtutea dreptului chinezial).

Cerbicia românilor din Banatul de atunci, care își apărau privilegiile, între care „justiția” lor, una din dovezile „că predecesorii noștri nu au fost un neam aci pribegit cu sacul de pene pe umerii lor” (aluzie anti-semită?) era contra-pusă nevolniciei unor contemporani care, cum la gimnaziul din Beiuș (unde se introdusese, cu acordul corpului didactic, limba de predare maghiară în iulie 1889 prin ordonanță ministerială) făceau concesii de neiertat în privința drepturilor limbii române, fiind aceia „abătuți la Roma”¹²⁴, ceea ce sună destul de curios în gura unui protă unit!

Exemplifica bravuri ale severinenilor contra turcilor, răsplătite prin munificente donații regale, ori recunoașterea vechilor stăpâniri. Îl voia român pe Ștefan Losonczy, apărătorul Timișoriei de la 1551 și martirul de la 1552, iar pe Filip More (de Ciula) pare că îl considera bănașan (deși ardelean).

Eroismul era probă de autohtonism, din care izvora patriotismul, mai ales cel local, stimulat de cultul înaintașilor: „românii din Banat au avut bărbați patriotici, cari s-au expus incontinuu pentru interesele și apărarea patriei lor, pe cari fapte nu le face pribeagul incuibărit”, iar „acțiunile românilor districtuali” – cum îi numește cu un termen *sui-generis* iterat câteva pasaje mai la vale – nu erau motivați „de interese de dobândă”, adică pradă, „ci pururea îndemnați de devotamentul și iubirea cătră pământul proavilor și părinților lor”. Tot așa era convins a reieși că ei „aveau și dispuneau de o armată permanentă și considerabilă, care armată nu putea fi decât națională română”, apăsând că „o armată în toate regulele ei a trebuit să existe”, numai așa se putea face față atacurilor turcești și trece la contra-ofensivă în sudul Dunării, cum reușea la 1501 Banul Iacob Gârliște[anul]¹²⁵. Un anumit patriotism medieval a existat, iar organizarea militară a chinezilor și nobililor români este documentată, stăpânirea condiționată fiind de prestațiuni ostășești, dar soldele la care se referă ca argument erau plătite unor mercenari străini postați la Caransebeș și Logoj.

Fără a insista, indica originarea nobilimii românești în chinezi, că în documente referitoare la districte „se face pomenire la more kineziatus: ad[ecă] : Unele familii nobile aveau proprietăți, cu

predicatul și dreptul de kineziat dela predecesorii lor din adânci bătrâneți”¹²⁶. Când „resboirile zilnice și cu aceasta perderile de nobili” a împușinat acea elită, cum în cazul Comiatului „a trebuit să urmeze și centralizarea lui”, adică absorbția la Districtul preeminent, Caransebeșul¹²⁷, explicație pe care o furnizează fenomenului generalizat, căruia îi dădea o conotație negativă de alt fel, poate și cu bătaie la contemporaneitate (a lui!).

Dacă și la câmpie, în comitatul Cenad „au mai remas români”, ceea ce credea a dovedi printr-o mică listă de comiți „cu nume român”¹²⁸, destul de putativ însă, îi era mult mai ușor să dea o listă exemplificativă ori, cum o numește, „o schiță despre numele proprietarilor români din Bănatul timișan”¹²⁹, din marile și micile familii nobiliare, uneori aceeași persoană cu diferite predicate, ceea ce nu pare a sesiza!

Nobilii erau apreciați destul de contradictoriu, negativ ca reprezentanți ai feudalismului, sistem de „natură străină”, nu genuină, dar avuseseră totuși merite „naționale”¹³⁰ căci ei erau cei „cari aveau menirea și râvna de a conduce destinele districtului și apărarea autonomiei” (comitatului aici)¹³¹.

Dar prin calvinizare și căsătorii mixte s-au deznăționalizat, pierzând rațiunea de a fi. Deși la 1688 mai invocau diplomele privilegiate ale Districtelor, pe care le vroiau repuse în vigoare întru a-și recupera moșiile, ceea ce nu urmează și decad economic și social în Ardeal, maghiarizându-se complet de acum doar, crede autorul, care pare a fi aci de acord cu politica Vienei (ca pedepsea, indirect, pierderea specificului etnic, de bază la el), deși într-un loc compătimente presupusa lor mizerie materială¹³².

Momentul Mihai Viteazul, relația lui specială cu Banatul sunt subliniate de Vicențiu Grozescu. Era „de însemnătate istorică” valorizarea de către Domn a Banatului întreg, pentru valoarea lui strategică, ca traseu obligatoriu pentru turci în marș spre Viena. Dar aici, în Districte, „regăsise un element de tovarăși în arme viteze ca și el, dușmană păgânului turcesc și iubitoare de patriă întocmai ca și dânsul”, de aceea „cu preferință pretinde a i se da [în stăpânire] Banatul timișan” la tratativele cu Rudolf, căruia îi reproșa, cu „grea imputățiune”, neplata soldelor promise pentru „miliția districtelor din Lugoș și Caransebeș.”

¹²⁶ *Ibidem*, nr. 120, 235.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 27, 322.

¹²⁸ *Ibidem*, 323.

¹²⁹ *Ibidem*, nr. 29, 344.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 18, 211.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 27, 322.

¹³² *Ibidem*, nr. 25, 299, nr. 28, 334 și nr. 29, 344.

¹²³ *Ibidem*, nr. 20, 235.

¹²⁴ *Ibidem*, nr. 22, 257.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 21, 247.

Dar chiar turcii acționau pentru „a câștiga pe Mihai în partea turcească, promițându-i Lugoșul, Caransebeșul și Lipova și toate districtele române”, și deși Mihai nu a primit solia vizirului, însă „s’a otărât în contra dorinței lui Rudolf a rămânea în Banat”. Căderea lui Mihai a fost urmată de jafuri și omoruri cumplite în provincie – zugerite în ton apocaliptic de autor – care împlineau, tragic, (pre) viziunile Voivodului¹³³, dar imaginea mergea și pe linia lui Grisellini, a diabolizării regimului otoman în beneficiul Austriei. Alt fel, colaborarea românilor bănațene cu Voivodul muntean, care a făcut și donații unor localnici, a fost arătată și de Vasile Maniu anterior ori, după scrierea lui Grozescu, de Patriciu Dragalina¹³⁴.

Aproape întreagă secțiunea a IX-a – după delimitarea autorului – este alocată istoriei vieții religioase și bisericii din Banat, începând de la cucerirea romană.

El citează și surse din vechime, cum Lactantius, Eusebius, Procopius, probabil după *Istoria universală* a lui F. J. Holzwardt apărută în traducere maghiară (*Világtörténet*, Budapesta I–IX, 1889–1892, el citând din al II-lea, editat în 1889, foarte recent atunci), dar și pe Jirecek cu *Istoria bulgarilor*, iar din istoriografia română numai pe mai obscurul N. Lăsău (cu *Periodul întunecat din istoria Românilor*), despre templul de la Vărădia devenit mănăstire creștină știa desigur din Tincu Velia, pe care nu-l citează (cum nici în rest, deși l-a folosit în mod clar)¹³⁵.

La modul putativ admitea că unii coloniști traianizi practicau religia creștină, clandestin însă (pentru Vasile Maniu era însă o certitudine, dar romanii în genere au adoptat acest cult sub Constantin cel Mare, inclusiv datorită autorității sale – dar nu se fac referiri la spațiul dacic, poate în ideea că Împăratul recuperase Banatul¹³⁶).

Interesant și notabil este că un cleric nu numai menționează, dar și exemplifică procesul de trecere în spațiul românesc, prin arătarea tradițiilor păgâne remanente, care se străformaseră și fuseseră încorporate creștinismului, pe baze antropologice și filologice, insistând mai ales asupra *Rugii* din

¹³³ *Ibidem*, nr. 28, 332 și 334.

¹³⁴ Vasile Maniu, *Disertațiune istorico-critică și literară tractând despre originea românilor din Dacia Traiană*, Timișoara 1857, 585, 593–594; Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, II, 1900, 41–44, 59–61 și mai ales 66–85.

¹³⁵ Vicențiu Grozescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 29, 346, n. 1–2, nr. 30, 356 n. 1 și col. stângă și 1–3 col. dreaptă și 358, n. 1–4, nr. 31, 358, n. 1–3 (despre Vărădia în nr. 29, 346, n. 19. Pentru verificarea de către Vasile Pârvan a tradiției despre Vărădia colportate de Tincu vezi Ioan D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara 1977, 8.

¹³⁶ Vicențiu Grozescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 29, 344 și 346.

Banat, care sublima și vechile sacrificii păgâne (e descris și ritualul), pe scurt „Ruga s’a încreștinizat în [din?] formă păgânească și cu o idee pur națională română.”¹³⁷

Manifesta pe o parte prudență, dar afirma răspicat și o (foarte) timpurie individualitate biserică în Banat – cuprins, după credința de atunci, în *Dacia Ripensis*, dieceză a Eparhiei Justiniana Prima: „In ce a constat organismul bisericii române din Bănat și cum a fost aceasta represintată cu positivitate, nu se poate constata: atât însă se poate vădi, că a fost separată cu totul de celelalte biserici române.”¹³⁸ După Nicolae Lăsău, credea că *Aquis*a [sic pentru *Aquae*]/ **Vodița** era Episcopat organizat de Justinian în Dacia Ripensă, adică Banat, anume la Mehadia, unde mănăstirea Vodița întemeiată de Sf. Nicodim de la Tismana fința în sec. XIII, deci „coincide pe deplin”, iar din aceea „mai târziu s’a format pe o bază istorică episcopia Severinului”¹³⁹.

Astfel de păreri, cu confuzii de cronologie și topografie s-au vehiculat de la Nicoale Stoica de Hațeg la Nicolae Tincu Velia, Emilian Micu și Gheorghe Cotoșman¹⁴⁰, așa că Grozescu nu face notă stridentă.

După ce grecismul subminase caracterul roman, cu limbă liturgică latină, arhiepiscopia fondată de Justinian se prăbușește când cu invazia bulgară, o „calamitate” fatală, căci „apoi introducerea limbei slave luă și ultimul caracter național din biserica română mai până în veacurile noastre”¹⁴¹.

Conotarea negativă a „grecismului” și „slavonismului” (cultural-)bisericesc a fost un fenomen aproape general, cu prelungiri până în perioada interbelică, deci Grozescu nu făcea notă discordantă, și de alt fel el execra și pe cei „cari abătuți la Roma, în loc să zeleze pentru neam, au adus cu sine rușinea jesuiților”¹⁴².

Mănăstirea de la Morisena, din timpul lui *Actum*, „filialele ei în giurul rîului Mureș”, dar și „celelalte ca atari fondate pe pământul bănațan” – pe care le presupunea! – crede a fi fost subordonate față „de episcopatul Aquisiei, care mai târziu a luat predicatul seu de episcopatul Severinului cu locuința în Caransebeș”, din acela fondându-se și „eparchia Olteniei”, care a păstrat „vechia nomenclatură a Severinului”. Explicația era că se excludea o subordonare față de ierarhia bulgară în contextul conflictelor acelora cu ungurii, iar mai târziu sudul

¹³⁷ *Ibidem*, nr. 30, 356.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Ibidem*, 358.

¹⁴⁰ Cf. discuția la Ioan D. Suci, *op. cit.*, 9, 34–36, 65.

¹⁴¹ Vicențiu Grozescu, *loc. cit.*

¹⁴² *Ibidem*, nr. 22, 257.

otoman nu era de fel atrăgător. Românii erau ortodocși, de ceea ce dădeau seama și persecuțiile exemplificate din secolul XIII, până la 1500 și 1547, iar logica istoriei (ecleziastice) juca în favoarea tezei enunțate, credea: „Districtele române ca autonome, care-și dirigeau singure afacerile interne nu se poate să nu fi având [sic] și organismul lor bisericesc”.

Persecuțiile enumerate (exemplificate) se datorau în bună parte Schismei provocate de „grecomanii de la Constantinopol”, ocazie de a blama „ideia și politica de a greciza toate popoarele din orient”, ceea ce „deveni o calamitate superioară pentru neamul românesc din acestea părți”, mai ales în Principatele transmuntane și doar Kogălniceanu a reușit să frângă „colții de viperă” ai „dușmanului”.

În Banat însă Biserica Ortodoxă Română a fost desființată după părerea autorului, care consideră că cele petrecute pe acest palier după 1695 „nu mai aparțin istoriei românesci”, adevărat după ce „Arseniu Cernoviț ca un herostrate au venit cu ordele sale, au ocupat, au cotropit și au stâns ultima rază de vieță din biserica română”, cea din Banatul pe care înșși îl numeau „pământul românesc (Vlașca Zemlia)”, dar unde s-au dat „a terorisa și persecuta ori ce mișcare românească” (dar asta după 1716, n. m.).

Acele acțiuni mult blamate ofereau o explicație foarte onorabilă pentru Unirea religioasă cu Roma, inclusiv în Banat, unde a fost de fapt târzie și limitată, ca o salvare necesară *in extremis* a nației având inclusiv urmări benefice pentru renașterea Bisericii Ortodoxe Române, chiar în Banat, iar cel care punea, cum reiese, naționalul înaintea confesionalului, pleda pentru conlucrarea lor culturală(-națională):

„Între acestea calamități grele pentru poporul român din Bănat unirea cu Roma a devenit o idee de salvare eminentă, cu atât mai mult că se stinsese și ultima rază de obârșie proprie. Acestea mișcări de revoltă au fost intimpinate cu rezistență dușmănoasă, ba putem zice, că primii apostoli ai libertății naționale au fost torturați, pân'la martirat din partea satrapilor sârbești. Prin aceasta revoltă și alipire de Roma s'a renăscut și salvat neamul rom[ânesc] din Bănat, pentru că numai în modul acesta extraordinar s'a putut pune în nimicire slavismul și rumpe cu desăvârșire cu molesiala orientală; numai astfel și cu aceasta revoltă a se înființa episcopate române de ambe confesiunile, cari să pună ear mâna pe propriul său neam și pe propriul seu viitor. Da-rear [sic]Dzeu ca acestea eparchii să nu se indușmănească pe sine acolo unde ambele au aceeași misiune: cultura poporului românesc.”¹⁴³

Cu această speranță în pacea confesională își încheia Vicențiu Grozescu excursul în istoria Districtelor românești (privilegiate) bănățene (datat „Lugoș, 23 iunie, 1890”) o temă frecventată și de Vasile Maniu în *Disertațiune*, de Tincu Velia în *Istoria*, iar peste circa un deceniu de Patriciu Dragalina insistent, mai apoi puțin avută în vedere și de George Popovici, loc preferat de mai mulți istorici bănățani interbelici, iar în urmă cultivat de Costin Feneșan, Dumitru Țeicu, Viorel Achim și, în conjuncție cu istoria ardeleană, de Ioan Drăgan ori Ioan-Aurel Pop. Desigur, rigoarea aparține celor din urmă, dar și cei dintâi enumerați, între care Grozescu, dau seama de o anumită sensibilitate, cu o motivație națională mai mult sau mai puțin marcată/afășată prin prețuirea unor instituții cu intermediul cărora românii (bănățani în cazul nostru) și-au afirmat individualitatea, capabilitatea de a se judeca, organiza militarmente, administrativ și a se conduce ei în de ei timp de secole, chiar cuprinși într-o organizație statală de alt sens decât cea originară a lor.

Ideea „din capul unghiului” (cum se spunea pe atunci) în construcția lui Grozescu era cea națională, aplicată la scara Districtelor, unde ea s-a ilustrat eclatant, căci „aci apoi s'a desvoltat din nou ide[e]a de stat” în româtime, respectiv după episodul Ahtum, probă că „la coloniile remase aci, ideea națională și ambițiunea gloriei străbune a trebuit să fie în proaspătă memorie desvoltată”, ceea ce se completa cu afirmarea unității românești, căci „românii din Banat erau aliați cu Voievozii României [Țării Românești] și făceau parte integritoare [sic] acestei țări încă înainte de venirea ungarilor”; apoi stăpâna „și peste banatul Craiovan”, iar „a ceastă unitate o aflăm și mai târziu”, ilustrată prin războaiele Basarabilor cu Regii unguri pentru Banat, abandonate doar la venirea turcilor, când s-a impus alianța cu Ungaria. „Crearea de nobileme de o natură străină cu prerogative feudale” în Banat, „un corp aplecat a se rumpe de neamul său” era acceptată doar pentru că, potrivit timpului, „nobilemea ca atare avea dreptul de a purta armă” și cea din Banat „a știut să lupte pentru esistența neamului seu”, până acolo încât „este cu greu a dovedi că părțile acestea a[le] Banatului au fost posedate de unguri” de ceea ce dădeau seama privilegiile credea, Districtele fiind anterioare de altfel venirii ungarilor¹⁴⁴ (ceea ce contrazicea chiar altă teză a lui cu refugiul românilor din Câmpie *după* moartea lui Ahtum în zona colinar-montană, unde au întemeiat Districtele (Scaunele).

¹⁴³ *Ibidem*, nr. 31, 368.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 18, 210–211.

Istoria era *magister vitae* și contemporanii nedemni erau rușinați cu exemplul strămoșilor, nobilii români din primele veacuri, așa „predecesorii noștri [...] mai mult valora[u] ca descendenții lor” (aluzie aci la cazul supracitat din Beiuș, deci la scară mai largă, nu strict provincială), dar s-au descalificat spre regretul autorului și „nefericirea distr[ictelor] române s’a început cu defecționarea nobililor români de la religia strămoșească la calvinism” și căsătoriile mixte, care au dus la înstrăinarea lor, inclusiv de tradițiile autonome¹⁴⁵. Și aici era o aluzie la contemporaneitate, când dacă nu pândea spectrul calvinizării, era prezent cel al renegării.

La solidaritate națională făcea referire și pasajul final, anume pe plan confesional, după înființarea bisericii greco-catolice, inclusiv în componența ei mai târzie bănățeană. Tot cu bătaie la actualitate era blamată înstrăinarea nobilimii române districtuale.

Lucrările lui Grozescu i-au adus prestigiu între contemporani, cei în drept abilitându-l să țină disertația istorică la Adunarea generală a Astei de la Logoj din 27 august 1896 (deși în oraș rezida și Dr George Popovici, prota pravoslavnic, autorul primei monografii românești a Banatului) – când aceea s-a extins în Banat – textul fiind publicat în *Transilvania*, organul „Asociațiunii”¹⁴⁶.

Obiectul conferinței, fixat deja în titlu, era precizat din nou în primele fraze, unde se vorbea însă și de „cnezatul Lugoșului”, de „constituția din adânci bătrânețe” fiindândă la românii provinciei (din timpul lui Glad încă, lămurește ulterior), care își purtau judecățile „*justa antiquam et approbatam legem districtuum valachialium universum*”, iar în zonă istoria consemna „și alte instituțiuni pur române exercitate aici într-un șir de veacuri”¹⁴⁷.

După pledoaria în favoarea continuității, cu argumente arheologice și cronistice, parte reluate din micromonografia sa zonală, *Istoria Românilor de la Mureșul de jos* (Oradea 1887), pe care o și invoca¹⁴⁸, se oprea mai mult asupra episoadelor Glad și Ahtum. Încă din timpul primului românii aveau reglementări politice, „o proprie a lor constituțiune condusă de o oligarhia națională, care mai târziu a înrăurit cu mult pond în afacerile și legiferarea Ungariei”¹⁴⁹ – erau adecă un popor „cultural”, cu elite, nu mase amorfe cum susțineau unii, cu care polemizează în subtext.

Către final oferea și explicația/datarea genezei Districtelor, numite aci *cneziate*, în mod asemănător cu o aserțiune din eseul dedicat lor (cf. nota 60, *supra*): după înfrângerea și omorârea lui Ahtum „nobilimea română [...] s’a retras în părțile orientale ale Banatului, unde potențindu-se continuară o viață de stat formând *cneziatele române*, pe cari regii maghiari mai până în secl. XVI. le-au respectat în drepturile lor, *astfel că privilegiul reg[elui] Ladislav al V. la anul 1457 este o pragmatică între regele Ungariei și cnezii români stipulând reciprocitatea de drept*”¹⁵⁰.

Așadar a avut loc după impactul maghiar o strămutare de populație de la câmpie în zonele mai ferite colinar-montane, ceea ce este posibil și chiar probabil, iar acolo au fost *întemeiate* Cnezatele/Districtele (care însă cred că s-au desenat pe teritoriul fostelor *Jupe*, cum dă seama și toponimia), iar Diploma din 1457 era un *contract social* între Rege și chinezi, o schemă preluată poate de la Vasile Maniu.

Dincolo de erorile de informare, parte colportate, și de forțările de interpretare care țin de mitologia istorică, în cap cu contractele sinalagmatice dintre conducătorii unguri (șefi de trib, apoi Regi) și români, țesute pe baza vechilor cronici de la Luminiști la Vasile Maniu, Vicențiu Grozescu ni se prezintă ca un romantic întârziat, contaminat însă și de elemete pozitivistice inerente prin utilizarea diplomatarilor lui Pesty, pentru care a fost unul din primele vehicule către istoriografia română. Demersul lui rămâne meritoriu prin abordarea unei teme de interes pentru bănățani – de ceea ce dădeau seama și demersurile lui Vicențiu Babeș, secondat de Vasile Maniu la Academia Română¹⁵¹ –, tipărirea în *Familia* asigurându-i o circulație destul de mare, la standardele vremii, în mediile cultivate din Banat, dar nu numai. Nota polemică și accentul pe factorul național, retroproiectat, era comună în peisajul scrierilor istorice românești, câte au fost în zonă.

După un deceniu, în al doilea volum al sintezei sale (micro)regionale, Patriciu Dragalina alocă circa 50 de pagini (de format mic, e drept) subiectului districtelor românești din Banat, valorizate tot ca o manifestare distinctivă de viață instituțională autonomă românească¹⁵².

¹⁵⁰ *Ibidem*, 220.

¹⁵¹ Vezi George Cipăianu, *Vicențiu Babeș (1821–1907)*, Timișoara 1980, 148.

¹⁵² Vezi Tiberiu Ciobanu, *Banatul medieval în viziunea istorică a lui Patriciu Dragalina*, Timișoara 2008; idem, *Istoriografia românească de la începutul secolului al XIX-lea până la Marea Unire, privitoare la Evul Mediu bănățean*, Timișoara 2008, 123–229.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 28, 334.

¹⁴⁶ Idem, Momente istorice despre continuitatea românilor în Banatul timișan (sic), în *Transilvania* (Sibiu), XXVII, nr. 9 din octombrie-noiembrie 1896, 215–221.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 215.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 216.

¹⁴⁹ *Ibidem*, 219.

**LES CONTRÉES ROUMAINES/VALAQUES
AUTONOMES DU MOYEN AGE EN BANAT
VUES PAR VICENȚIU (VINSANT) GROZESCU
(1838–1897)
(Résumé)**

Vicențiu Grozescu, né en Grand Comloș, fut prêtre catholique de rite grecque dans sa commune, puis archiprêtre là bas, à Gros Saint Nicolas, nufin a Logoj, le centre de l'Episcopat. Il cultivait l'Histoire et fut l'auteur de *L'Histoire de Roumains de bas Mureș*, où il plaidait pour leur autochtonité, y compris sur la base de vestiges archéologiques.

Plus tard il s'attaqua aux problèmes des contrées roumaines du Banat, surtout les huit munies de privilèges/immunités en échange de leurs services militaires aux frontières du Sud du Royaume hongrois. En 1457 le Roi Ladislas V a sanctionné de nouveau les privilèges – „libertés” – le droit de propre juridiction des nobles d'après le droit „de la (petite) Valachie” de là bas (*jure Volachie requirente* dans ces *districtus Valachorum*). Seulement les nobles roumains – création royale des vieux Kinèzes, chefs et propriétaires de villes roumaines – avaient vocation aux donations de terres dans ces *districtus*, les fonctionnaires et les commandants militaires étaient choisis parmi eux. Il exemplifiait la romanité de la région par des noms de familles de nobles,

purs roumaines. En question d'origines de ces formations, il considèrerait qu'après l'invasion hongroise une partie des Roumains des champs se réfugia dans la zone sud-orientale du Banat, celle des collines et des montagnes. Il croyait même que ces contrées/pays roumains constituaient un Etat dans le Royaume de Hongrie, puis, après sa chute, du Principauté de Transylvanie auquel il fut attaché. Mais les attaques ottomanes et la centralisation en comitat, autour de Caransebeș, usurpa l'autonomie, jusqu'à leur cession vers l'Empire Ottoman par Acatius Barcsay, d'origine roumaine, pour parvenir au trône, en 1658. Tout à fait curieux, Grozescu soutient qu'ils survivraient la période ottomane, étant supprimés par les conquérants autrichiens.

Comme sources Grozescu utilisait les vieilles chroniques hongroises, la bibliographie générale du sujet, surtout les travaux et les collections des documents du grand savant magyar Pesty Frigyes (né en Banat), mais il combattait la thèse „imminu grationiste” soutenue par Pesty.

Quoique dilettante, un romantique tardif, Grozescu fut le troisième Roumain du Banat qui soulignait l'importance des *districtus Valachorum*, une Université en sens féodal, la vocation à la civilisation des Roumains. Cette thèse est débattue encore dans l'historiographie roumaine et hongroise.

Grozescu fit publier son étude en sérial dans la revue *Familia (La Famille)* d'Oradea en 1890, publication fréquentée par la bourgeoisie et l'élite intellectuelle roumaine.